

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка

ЗАТВЕРДЖУЮ
 Перший проректор
 Глухівського НПУ
 ім. О. Довженка
Марина ХРОЛЕНКО
 ім'я, прізвище
 «08» 08 2024 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА

навчальної дисципліни «ДИФЕРЕНЦІЙНА ПСИХОЛОГІЯ»

Галузь знань: 05 Соціальні та поведінкові науки

Спеціальність: 053 Психологія

Предметна спеціальність:

Рівень вищої освіти: перший (бакалаврський)

Освітньо-професійна програма: «Психологія»

Статус: цикл професійної підготовки, нормативна дисципліна

Структурні підрозділи, відповідальні за реалізацію навчальної дисципліни:

Навчально-науковий інститут педагогіки і психології

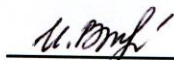
Кафедра: педагогіки, психології, соціальної роботи та менеджменту

Форма навчання	Курс	Семестр	Загальне навантаження		Кількість годин				Вид семестрового контролю	
			Європейські кредити	Години	Аудиторні заняття			Самостійна робота, в т.ч. ІРС	Залік	Іспит
					Всього	Лекції	Практичні заняття			
Денна	III	5	3	90	30	14	16	60	-	+
Заочна	III	5	3	90	10	6	4	80	-	+

Глухів - 2024

Робочу програму складено на основі: Стандарту вищої освіти України першого (бакалаврського) рівня, галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки, спеціальності 053 Психологія (затвердженого та введеного в дію наказом Міністерством освіти і науки України від 24.04.2019 року № 565) та змін до Стандарту, затверджених наказами Міністерства освіти і науки України № 1583 від 29.12.2023 р., № 842 від 13.06.2024 р., Професійного стандарту «Практичний психолог закладу освіти», затвердженого наказом Мінекономіки № 2425 від 24.12.2020 р., Професійного стандарту «Практичний психолог (соціальна сфера)», затвердженого наказом Мінекономіки № 211 від 03.02.2021 р., освітньо-професійної програми «Психологія», навчального плану підготовки бакалаврів спеціальності 053 Психологія Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Укладач робочої програми: Інга ПОЛІЛУЄВА, кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри педагогіки, психології, соціальної роботи та менеджменту

(підпис)

ЗАТВЕРДЖЕНО

кафедрою педагогіки, психології, соціальної роботи та менеджменту
протокол від «27» серпня 2024 року №1

Завідувач кафедри Павло БІЛІЧЕНКО, кандидат педагогічних наук, доцент

(підпис)

ЗАТВЕРДЖЕНО

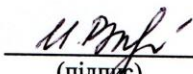
вченою радою ННІ Педагогіки і психології
протокол від «28» серпня 2024 року № 7

Голова вченої ради ННІ Педагогіки і психології Андрій ШЕРУДИЛО, кандидат педагогічних наук, доцент

(підпис)

ПОГОДЖЕНО

Гарант освітньої програми Інга ПОЛІЛУЄВА, кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри педагогіки, психології, соціальної роботи та менеджменту

(підпис)

1. Пояснювальна записка

Навчальна дисципліна «Диференційна психологія» є нормативним компонентом освітньої програми «Психологія» та спрямована на формування у майбутніх фахівців знання механізмів розвитку індивідуальних, групових та типологічних відмінностей, для подальшого їх використання у практиці психологічної і педагогічної діяльності. Матеріали курсу охоплюють питання виокремлення параметрів психічного, на основі яких здійснюється порівняння індивідів та соціальних груп; дослідження природи психологічних відмінностей і принципів їхнього формування, співвідношення універсальних параметрів психічного (і непсихічного) у прояві індивідуальних і типологічних відмінностей.

Метою вивчення навчальної дисципліни є засвоєння наукових засад диференційної психології в системі психологічного знання та їх використання з метою з'ясування психологічної природи індивідуальних, групових та типологічних відмінностей.

Завдання навчального курсу:

- 1) з'ясування структури предмета диференційної психології, місце диференційної психології в системі сучасного наукового знання;
- 2) формування уявлень про можливості психодіагностичних вимірювань і статистичної оцінки індивідуальних, типологічних і групових відмінностей.
- 3) вивчення досягнень окремих вчених, наукових шкіл з диференційної психології;
- 4) систематизація інформаційного масиву з диференційної психології;
- 5) формування прикладних умінь і навичок для з'ясування природи індивідуальних відмінностей у практиці педагогічної діяльності та професійні діяльності фахівця у галузі соціальної роботи.

Пререквізити необхідні для вивчення освітнього компонента, формуються під час засвоєння ОК: «Загальна психологія з практикумом».

Постреквізити: Знання з курсу «Диференційна психологія» можуть бути використані при вивченні психології при написанні фахової випускної роботи.

Основні навчальні компетентності як результат успішного засвоєння навчального курсу

У результаті вивчення освітнього компонента здобувач повинен набути таких компетентностей:

Загальні компетентності (ЗК)

ЗК 2. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.

ЗК 3. Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій.

ЗК 4. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.

ЗК 5. Здатність бути критичним і самокритичним.

Фахові компетентності (ФК):

ФК1. Здатність оперувати категоріально-понятійним апаратом психології

ФК2. Здатність до ретроспективного аналізу вітчизняного та зарубіжного досвіду розуміння природи виникнення, функціонування та розвитку психічних явищ.

ФК3. Здатність до розуміння природи поведінки, діяльності та вчинків (зокрема, в контексті організації заходів раннього втручання).

ФК4. Здатність самостійно збирати та критично опрацьовувати, аналізувати та узагальнювати психологічну інформацію з різних джерел

ФК9. Здатність здійснювати просвітницьку та психопрофілактичну роботу відповідно до запиту.

ФК 12. Здатність до особистісної рефлексії в межах професійних компетенцій, розуміння динаміки міжособистісних стосунків та керування ними.

Програмні результати (ПРН):

ПРН 1. Аналізувати та пояснювати психічні явища, ідентифікувати психологічні проблеми та пропонувати шляхи їх розв'язання

ПРН 2. Розуміти закономірності та особливості розвитку і функціонування психічних явищ в контексті професійних завдань

ПРН 3. Здійснювати пошук інформації з різних джерел, у т.ч. з використанням інформаційно-комунікаційних технологій, для вирішення професійних завдань.

ПРН 4. Обґрунтовувати власну позицію, робити самостійні висновки за результатами власних досліджень і аналізу літературних джерел.

ПРН 13. Взаємодіяти, вступати у комунікацію, бути зрозумілим, толерантно ставитися до осіб, що мають інші культуральні чи гендерно-вікові відмінності.

ПРН15. Відповідально ставитися до професійного самовдосконалення, навчання та саморозвитку

ПРН16. Знати, розуміти та дотримуватися етичних принципів професійної діяльності психолога

ПРН 19. Здійснювати комплекс реабілітаційних заходів з відновлення психологічного здоров'я.

ПРН 20. Здійснювати психологічне забезпечення освітнього процесу, сприяти всебічному особистісному розвитку здобувачів освіти, в тому числі здобувачів з особливими освітніми потребами, реалізації їхніх можливостей та захисту психічного здоров'я під час навчання.

Організація навчання

Види занять. Лекція-бесіда, передбачає безпосередній контакт викладача з аудиторією. Запитання адресуються до всіх, студенти відповідають з місця; викладач піклується про те, щоб запитання не залишалися без відповіді. Запитання не для контролю знань, а для з'ясування рівня орієнтованості і пізнання здобувачів освіти з проблем курсу, міри їх готовності до сприйняття наступного матеріалу. В умовах карантину (дистанційне навчання) лекційні заняття проводяться на платформі ZOOM.

Практичне заняття передбачає детальний розгляд здобувачами освіти окремих теоретичних положень курсу та формує вміння і навички їх практичного застосування шляхом індивідуального виконання відповідно до сформованих завдань. Перелік тем практичної роботи визначається робочою навчальною програмою дисципліни. Практичне заняття включає: проведення попереднього контролю знань, умінь і навичок здобувачів освіти; постановку загальної проблеми викладачем та її обговорення за участю студентів, - розв'язування контрольних завдань, їх перевірку, оцінювання. Оцінки, отримані студентом за окремі практичні заняття, зараховуються під час виставлення підсумкової оцінки з даної навчальної дисципліни. В умовах карантину (дистанційне навчання) практичні заняття проводяться з використанням сервісу classroom google.

Самостійна робота студента (СРС) - це самостійна діяльність-учіння здобувачів освіти, яку викладач планує разом зі студентом, але виконує її студент за завданнями та під методичним керівництвом і контролем викладача. Зміст самостійної роботи за темами визначається робочою програмою навчальної дисципліни і передбачає:

- 1) опрацювання лекційного матеріалу;
- 2) підготовку до практичного заняття;
- 3) виконання творчих робіт за запропонованою тематикою;
- 4) роботу з термінологічним словником;
- 5) роботу з науковими першоджерелами, ознайомлення з новинками наукової літератури;

В умовах дистанційного навчання планування самостійної роботи студентів, методичне керівництво і контроль за її виконанням відбувається з використанням платформи ZOOM.

На вивчення навчальної дисципліни відводиться **90 годин (3 кредити ECTS)**.

Передбачається виконання модульних робіт за підсумками кожного з трьох змістових модулів.

Підсумковий контроль - **екзамен**.

Освітні технології організації навчання та викладання: особистісно-орієнтовані (технологія індивідуального навчання, технологія активного навчання та самонавчання,

технологія евристичного навчання); активні та інтерактивні технології проведення занять (технологія розвитку критичного мислення, технологія проведення дискусій, ділові та рольові ігри тощо).

Форми роботи: практикуми, тренінги, рольова гра, проєктно-рольове моделювання; аналітичні дискурси, диспути тощо. Заняття містять теоретичні та практичні блоки.

Методи навчання. Для забезпечення ефективного засвоєння матеріалу курсу застосовуються різноманітні методи навчання, які охоплюють наступні аспекти:

Методи організації та проведення навчального процесу:

- вербальні (лекція у форматі монологу, лекція-обговорення, проблемно-орієнтована лекція);

- візуальні (використання презентацій, демонстрація матеріалів, застосування опорних схем і конспектів);

- практичні (виконання практичних завдань).

Методи мотивації та стимулювання пізнавальної активності:

- проблемний виклад інформації;

- звернення до реального життєвого досвіду студентів;

- організація навчальних дискусій.

Методи оцінювання та самоконтролю результатів навчання:

- усне оцінювання знань;

- письмовий контроль;

- самооцінка та взаємний контроль між студентами;

- аналіз відповідей.

2. Опис навчальної дисципліни «Диференційна психологія»

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
Кількість кредитів ECTS – 3	Галузь знань: <u>05 Соціальні та поведінкові науки</u> Спеціальність: 053 Психологія	Денна форма навчання	Заочна форма навчання
		Статус – нормативна	
Модулів – 3 Змістових модулів – 3 Загальна кількість годин – 90.	Рівень вищої освіти: перший (бакалаврський) Освітня програма: «Психологія»	Рік підготовки	
		3-й	3-й
		Семестр	
		5-й	5-й
		Лекційні заняття	
		14 год.	6 год.
		Практичні заняття	
		16 год.	4 год.
Самостійна робота			
60 год.	80 год.		

		Вид контролю – екзамен

2.1. Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. ДИФЕРЕНЦІЙНА ПСИХОЛОГІЯ В СИСТЕМІ НАУКОВОГО ЗНАННЯ.

1.1. Диференційна психологія в системі наукового знання. Структура предмету диференційної психології. Принципи диференційної психології. Проблеми психології диференційної психології. Завдання і перспективи диференційної психології. Ієрархічна структура суб'єкта взаємодії з навколишнім світом: організм, індивід, особистість, індивідуальність. Зв'язок диференційної психології з віковою психологією. Місце диференційної психології у системі психологічного знання (вікова психологія, педагогічна психологія, соціальна психологія). Зовнішній і внутрішній статус диференційної психології. Основні сфери застосування диференційної психології.

1.2. Принципи і методи диференційної психології. Поняття про науковий метод, методологію та методіку дослідження. Загальнопсихологічні методи (спостереження й експеримент). Моделювання та реконструювання у диференціальній психології. Типологічний метод. Психогенетичні методи. Історичні методи (методи аналізу документів). Власне психологічні методи. Лонгітюдний, зрізів, генетико-моделюючий методи (форми організації дослідження). Перетворення результатів з метою їх порівняння. Нормальний розподіл. Канали отримання інформації про індивідуальність. Прийоми й способи наукової класифікації.

1.3. Вплив середовища і спадковості на людину. Природа людської індивідуальності: організм, людина, особистість, індивід, індивідуальність. Взаємодія середовища та спадковості. Сучасне розуміння спадковості та середовища. Спадковість і середовище: найбільш поширені помилки в уявленнях. Людина як представник біологічного виду *homo sapiens*. Організм як тілесний чинник індивідуальності. Індивід як формально-динамічна характеристика особистості. Особистість – психологічний носій соціальних властивостей. Індивідуальність – інтегральна біопсихосоціальна характеристика людини.

1.4. Відмінності між людьми як предмет вивчення диференційної психології. Структура індивідуальності. Інтраіндивідуальні та інтеріндивідуальні відмінності. Індивідуальні, типологічні, групові відмінності. Психодіагностичні вимірювання людських відмінностей. Статистична оцінка вимірюваних явищ.

Змістовий модуль 2. ФОРМАЛЬНІ І ЗМІСТОВІ ВЛАСТИВОСТІ ІНДИВІДУАЛЬНОСТІ.

2.1. Темперамент як формальна інтеграційна основа індивідуальності. Конституціональні теорії темпераменту. Співвідношення тілобудови,

темпераменту і характеру в теорії Е. Кречмера. Конституціональна типологія особистостей У. Шелдона. Описова теорія темпераменту Хейманса і Вірсми. Типологія К.Г. Юнга. Уявлення про темперамент Г.Айзенка. Факторні теорії темпераменту. Типи темпераменту (акцентуації характеру) за К. Леонгардом. Спеціальні типи ВНД за І.П. Павловим. Властивості нервової системи як альтернатива типу ВНД у теорії Теплова–Небилицина. Психологічні теорії темпераменту. Структура темпераменту в теорії В.М. Русалова.

2.2. Диференційна психологія міжстатевих відмінностей. Стаття у структурі індивідуальності. Теорії розвитку статевої ідентичності. Еволюційна теорія статевого диморфізму В.А. Геодакяна. Етологія статі. Нейроандрогенетична теорія Л. Елліса. Міжстатеві відмінності в психологічних якостях. Аналіз психометричних досліджень міжстатевих відмінностей у когнітивних процесах та інтелектуальних здібностях.

2.3. Диференціація характеру. Місце характеру в структурі індивідуальності. Характер та інші властивості індивідуальності. Диференціально-психологічний аналіз структурних компонентів характеру: Я-концепція, самооцінка, саморегуляція–наполегливість–воля., система базових орієнтацій. Психологія характеру в працях О.Ф. Лазурського. Психологічні типи К.Г. Юнга. Психоаналітична типологія типів організації характеру за Н. Мак-Вільямс.

2.4. Диференціальна когнітологія. Теорія когнітивних контролів і когнітивного темпу. Психологічна характеристика основних когнітивних стилів. Полезалежність–полenezалежність. Вузкий–широкий діапазон еквівалентності. Вузкість–широкість категорії. Ригідний–лабільний (гнучкий) пізнавальний контроль. Толерантність до нереалістичного досвіду. Вузкість–широкість сканування. Загострювання–згладжування. Імпульсивність–рефлексивність. Конкретна–абстрактна концептуалізація. Когнітивна простота–складність. Когнітивні стилі в структурі індивідуальності.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3. ДЕТЕРМІНАНТИ МІЖГРУПОВИХ ВІДМІННОСТЕЙ.

3.1. Соціоекономічний статус індивідуальності. Критерії відмінностей між соціальними групами. Екологія індивідуального розвитку. Сімейне середовище в дзеркалі класових відмінностей. Вплив статусного рівня на інтелект. Якість життя: освіта, наявність і складність роботи, гроші і здоров'я. Прагнення до досягнень у контексті соціальної стратифікації.

3.2. Диференційні крос-культурні дослідження рас, націй, етносів. Визначення культури. Предмет диференціальної крос-культурної психології. Мета й переваги крос-культурних досліджень. Виокремлення крос-культурних змінних. Загальнокультурна та культуроспецифічна системи координат: еміка й етика. Крос-культурні дослідження навчання і пізнання. Методи крос-культурних досліджень: комунікація з випробовуваними, крос-культурна психологічна оцінка, культурно вільні тести. Культурні відмінності. Культурний детермінізм. Культуроспецифічні розлади. Культуро-шок.

2.2. Структура навчальної дисципліни (денна / заочна форма)

Тема	Лекції (год.)	Практ. роб. (год.)	СРС
Змістовий модуль 1. Диференційна психологія в системі наукового знання.			

1.1. Диференційна психологія в системі наукового знання.	1/1	1/-	6/8
1.2. Принципи і методи диференційної психології.	1/1	1/1	6/8
1.3. Вплив середовища і спадковості на людину.	1/1	1/1	6/8
1.4. Відмінності між людьми як предмет вивчення диференційної психології.	1/-	1/-	6/8
Змістовий модуль 2. Формальні і змістові властивості індивідуальності.			
2.1. Темперамент як формальна інтеграційна основа індивідуальності.	2/1	2/-	6/8
2.2. Диференційна психологія міжстатевих відмінностей.	2/1	2/1	6/8
2.3. Диференціація характеру.	1/1	2/1	6/8
2.4. Диференціальна когнітологія	1/-	2/-	6/8
Змістовий модуль 3. Детермінанти міжгрупових відмінностей.			
3.1. Соціоекономічний статус індивідуальності.	2/-	2/-	6/8
3.2. Диференційні крос-культурні дослідження рас, націй, етносів.	2/-	2/-	6/8
Разом	14/6	16/4	60/80

2.4. Зміст лекційного курсу

Номер теми	Перелік тем лекцій, їх анотації*	Кількість годин
1	Диференційна психологія в системі наукового знання. Структура предмету диференційної психології. Принципи диференційної психології. Проблеми психології диференційної психології. Завдання і перспективи диференційної психології. Ієрархічна структура суб'єкта взаємодії з навколишнім світом: організм, індивід, особистість, індивідуальність. Зв'язок диференційної психології з віковою психологією. Місце диференційної психології у системі психологічного знання (вікова психологія, педагогічна психологія, соціальна психологія). Зовнішній і внутрішній статус диференційної психології. Основні сфери застосування диференційної психології.	1/1
2	Принципи і методи диференційної психології. Поняття про науковий метод, методологію та методику дослідження Загальнопсихологічні методи	1/1

	(спостереження й експеримент). Моделювання та реконструювання у диференціальній психології. Типологічний метод. Психогенетичні методи. Історичні методи (методи аналізу документів). Власне психологічні методи. Лонгітюдний, зрізів, генетико-моделюючий методи (форми організації дослідження). Перетворення результатів з метою їх порівняння. Нормальний розподіл. Канали отримання інформації про індивідуальність. Прийоми й способи наукової класифікації.	
3	Вплив середовища і спадковості на людину. Природа людської індивідуальності: організм, людина, особистість, індивід, індивідуальність. Взаємодія середовища та спадковості. Сучасне розуміння спадковості та середовища. Спадковість і середовище: найбільш поширені помилки в уявленнях. Людина як представник біологічного виду homo sapiens. Організм як тілесний чинник індивідуальності. Індивід як формально-динамічна характеристика особистості. Особистість – психологічний носій соціальних властивостей. Індивідуальність – інтегральна біопсихосоціальна характеристика людини.	1/1
4	Відмінності між людьми як предмет вивчення диференційної психології. Структура індивідуальності. Інтраіндивідуальні та інтеріндивідуальні відмінності. Індивідуальні, типологічні, групові відмінності. Психодіагностичні вимірювання людських відмінностей. Статистична оцінка вимірюваних явищ.	1/-
5	Темперамент як формальна інтеграційна основа індивідуальності. Конституціональні теорії темпераменту. Співвідношення тілобудови, темпераменту і характеру в теорії Е. Кречмера. Конституціональна типологія особистостей У. Шелдона. Описова теорія темпераменту Хейманса і Вірсми. Типологія К.Г. Юнга. Уявлення про темперамент Г. Айзенка. Факторні теорії темпераменту. Типи темпераменту (акцентуації характеру) за К. Леонгардом. Спеціальні типи ВНД за І.П. Павловим. Властивості нервової системи як альтернатива типу ВНД у теорії Теплова–Небилицина. Психологічні теорії темпераменту. Структура темпераменту в теорії В.М. Русалова	2/1
6	Диференційна психологія міжстатевих відмінностей. Стаття у структурі індивідуальності. Теорії розвитку статевої ідентичності. Еволюційна теорія статевого диморфізму В.А. Геодакяна. Етологія статі.	2/1

	Нейроандрогенетична теорія Л. Елліса. Міжстатеві відмінності в психологічних якостях. Аналіз психометричних досліджень міжстатевих відмінностей у когнітивних процесах та інтелектуальних здібностях.	
7	Диференціація характеру. Місце характеру в структурі індивідуальності. Характер та інші властивості індивідуальності. Диференціально-психологічний аналіз структурних компонентів характеру: Я-концепція, самооцінка, саморегуляція–наполегливість–воля., система базових орієнтацій. Психологія характеру в працях О.Ф. Лазурського. Психологічні типи К.Г. Юнга. Психоаналітична типологія типів організації характеру за Н. Мак-Вільямс.	1/1
8	Диференціальна когнітологія. Теорія когнітивних контролів і когнітивного темпу. Психологічна характеристика основних когнітивних стилів. Полезалежність–полenezалежність. Вузкий–широкий діапазон еквівалентності. Вузкість–широкість категорії. Ригідний–лабільний (гнучкий) пізнавальний контроль. Толерантність до нереалістичного досвіду. Вузкість–широкість сканування. Загострювання–згладжування. Імпульсивність–рефлексивність. Конкретна–абстрактна концептуалізація. Когнітивна простота–складність. Когнітивні стилі в структурі індивідуальності.	1/-
9	Соціоекономічний статус індивідуальності. Критерії відмінностей між соціальними групами. Екологія індивідуального розвитку. Сімейне середовище в дзеркалі класових відмінностей. Вплив статусного рівня на інтелект. Якість життя: освіта, наявність і складність роботи, гроші і здоров'я. Прагнення до досягнень у контексті соціальної стратифікації.	2/-
10	Диференційні крос-культурні дослідження рас, націй, етносів. Визначення культури. Предмет диференціальної крос-культурної психології. Мета й переваги крос-культурних досліджень. Виокремлення крос-культурних змінних. Загальнокультурна та культуроспецифічна системи координат: еміка й етика. Крос-культурні дослідження навчання і пізнання. Методи крос культурних досліджень: комунікація з випробовуваними, крос-культурна психологічна оцінка, культурно вільні тести. Культурні відмінності. Культурний детермінізм. Культуроспецифічні розлади. Культуро-шок.	2/-
	Разом за семестр	14/6

2.5. Зміст практичних занять

Номер теми	Тема практичного заняття	Кількість годин
1	Диференційна психологія в системі наукового знання. 1. Структура предмету диференційної психології. 2. Проблеми психології диференційної психології. 3. Місце диференційної психології у системі психологічного знання (вікова психологія, педагогічна психологія, соціальна психологія). 4. Основні сфери застосування диференційної психології. 5. Методи диференційної психології. 6. Перетворення результатів з метою їх порівняння.	2/1
2		
3	Вплив середовища і спадковості на людину. 1. Природа людської індивідуальності: організм, людина, особистість, індивід, індивідуальність. 2. Взаємодія середовища та спадковості. Сучасне розуміння спадковості та середовища. 3. Структура індивідуальності. Інтраіндивідуальні та інтеріндивідуальні відмінності. 4. Індивідуальні, типологічні, групові відмінності. 5. Психодиагностичні вимірювання людських відмінностей. 6. Статистична оцінка вимірюваних явищ.	2/1
4		
5	Темперамент як формальна інтеграційна основа індивідуальності. 1. Конституціональні теорії темпераменту. Теорія Е. Кречмера. Типологія особистостей У. Шелдона. Описова теорія темпераменту Хейманса і Вірми. Типологія К.Г. Юнга. Уявлення про темперамент Г.Айзенка. 2. Факторні теорії темпераменту. Типи темпераменту (акцентуації характеру) за К. Леонгардом. 3. Спеціальні типи ВНД за І.П. Павловим. 4. Властивості нервової системи в теорії Теплова–Небилицина. 5. Психологічні теорії темпераменту. Структура темпераменту в теорії В.М. Русалова.	2/-
6	Диференційна психологія міжстатевих відмінностей. 1. Стать у структурі індивідуальності. Теорії розвитку статевої ідентичності. 2. Еволюційна теорія статевого диморфізму В.А. Геодакяна. 3. Етологія статі. 4. Нейроандрогенетична теорія Л. Елліса. 5. Міжстатеві відмінності в психологічних якостях. 6. Аналіз психометричних досліджень міжстатевих відмінностей у когнітивних процесах та інтелектуальних здібностях.	2/1
7	Диференціація характеру. 1. Місце характеру в структурі індивідуальності. 2. Диференціально-психологічний аналіз структурних компонентів характеру: Я-концепція, самооцінка, саморегуляція–	2/1

	наполегливість–воля., система базових орієнтацій. 3. Психологія характеру в працях О.Ф. Лазурського. 4. Психологічні типи К.Г. Юнга. 5. Психоаналітична типологія типів організації характеру за Н. Мак-Вільямс. Поняття життєвого стилю в психології. Типи життєвого стилю за А. Адлером.	
8	Диференціальна когнітологія. 1. Теорія когнітивних контролів і когнітивного темпу. 2. Психологічна характеристика основних когнітивних стилів. 3. Когнітивні стилі в структурі індивідуальності.	2/-
9	Соціоекономічний статус індивідуальності. 1. Критерії відмінностей між соціальними групами. 2. Екологія індивідуального розвитку. 3. Сімейне середовище в дзеркалі класових відмінностей. 4. Вплив статусного рівня на інтелект. 5. Якість життя: освіта, наявність і складність роботи, гроші і здоров'я. Прагнення до досягнень у контексті соціальної стратифікації.	2/-
10	Диференційні крос-культурні дослідження рас, націй, етносів. 1. Предмет диференціальної крос-культурної психології. Мета й переваги крос-культурних досліджень. Виокремлення крос-культурних змінних. 2. Загальнокультурна та культуроспецифічна системи координат: еміка й етика. 3. Крос-культурні дослідження навчання і пізнання. 4. Культурні відмінності. Культурний детермінізм. Культуроспецифічні розлади. Культуро-шок.	2/-
Разом за IV семестр		16/4

2.6. Зміст самостійної роботи

Номер теми	Зміст самостійної роботи	Кількість годин
Тема 1	1. Опрацювати основну та додаткову літературу до теми.	6/8
Тема 2	2. Виконати письмово завдання практичної роботи, викласти у Гугл-Клас.	6/8
Тема 3	3. Повести роботу з термінологією: проаналізувати значення основних термінів, скласти глосарій.	6/8
Тема 4	<i>Диференційна психологія, організм, індивід, особистість, індивідуальність, формальний підхід, інтраіндивідуальні відмінності, інтеріндивідуальні відмінності, індивідуальні відмінності, групові відмінності, типологічні відмінності,</i>	6/8
Тема 5	<i>концепції особистісних рис, теорії особистісних факторів, функціонує особистість, конституційний фактор індивідуальності, індивідні властивості,</i>	6/8
Тема 6	<i>метаметри функціонування індивідуальності, ієрархія індивідуальних відмінностей, , статеві</i>	6/8
Тема 7		6/8
Тема 8		6/8

Тема 9	<i>відмінності, статево-рольова поведінка, статеві диференціація, маскуліність, фемінітет, андрогінія, соціоекономічний статус індивідуальності, соціокультурна координата індивідуальності, кроскультурні дослідження, етнічна самосвідомість, національний характер, суб'єктивні семантичні простори, особистісні конструкти, особистісні установки, атрибутивні стилі. професійна компетентність, життєвий успіх, інтелектуальна компетентність, стилі реагування, механізми захисту.</i>	6/8
Тема 10		6/8
Тема 11		6/8
	4. Занотувати основні положення лекційного матеріалу. 5. Провести рефлексію власного досвіду за даною темою, щодо можливості використання отриманих знань в професійній діяльності. 6. Підготувати (знайти у відкритих джерелах, наявній літературі) матеріали за темою. Визначитись з питаннями, які потребують додаткового обговорення а занятті для уточнення.	
Разом за семестр		60/80

2.7. Зміст індивідуальної роботи

№ п/п	Назва теми (модуля, змістового модуля) та зміст індивідуальної роботи	Кількість годин
1	ЗМ 1. Предмет, завдання психології девіантної поведінки Завдання. Розкрити питання письмово. Ієрархічна структура суб'єкта взаємодії з навколишнім світом: організм, індивід, особистість, індивідуальність. Зовнішній і внутрішній статус диференційної психології. Основні сфери застосування диференційної психології. Традиції формального підходу. Результат: 1) тези; 2) перелік першоджерел.	
2	ЗМ 2. Завдання. Розкрити питання письмово. Тілесний (конституційний) фактор індивідуальності: морфо функціональні асиметрії; нейрофізіологічні гіпотези; індивідні властивості індивідуальності; особистість та індивідуальність; структура індивідуальності; мета параметри функціонування індивідуальності; механізми формування і розвитку індивідуальності (загально психологічна концепція диференціації, закони диференціації, координації, інтеграції в формуванні структурно-функціональної цілісності індивідуальності); системний аналіз ієрархії індивідуальних відмінностей. Психологічні типи за К.Г. Юнгом. Подальший розвиток юнгіанської типології. Результат: 1) тези; 2) перелік першоджерел.	
3	ЗМ 3. Завдання. Розкрити питання письмово. Соціокультурна координата індивідуальності. Кроскультурні дослідження психічного розвитку, психічних процесів і особистості. Виховання в контексті культури. Етнічна самосвідомість та етнічні	

	<p>переваги. Національний характер. Результат: 1) тези; 2) перелік першоджерел. Ефект розміру сім'ї. Стили батьківського виховання. Стили батьківського виховання, їх зв'язок з акцентуаціями дітей (за Е.Г. Ейдемільлером і В.В. Юстицькісом). Індивідуальні детермінанти процесу навчання та шкільна успішність. Диференціальна психологія навчання. Результат: 1) тези; 2) перелік першоджерел.</p>	
	Разом за семестр	

2.8. Перелік питань для підсумкового контролю.

2.8.1. Тематика модульних контрольних робіт. Модульна контрольна робота з навчальної дисципліни «Диференційна психологія» проводиться наприкінці кожного модулю, оцінюється в 5 балів. Максимальна сума отриманих студентом балів таким чином за чотири модулі може становити 15 балів.

Модульна робота 1.

Варіант 1

1. Ієрархічна структура суб'єкта.
2. Темперамент як фізіологічний чинник поведінки.
3. Формальний аналіз інтелекту.
4. Теорії особистісних факторів: 3, 16, 5.

Варіант 2

1. Внутрішній і зовнішній статус диференційної психології.
2. Тілесні темпераментні прояви.
3. Інтелект в структурі індивідуальних відмінностей.
4. Нейропсихологічна інтерпретація особистісних параметрів.

Варіант 3

1. Основні сфери застосування диференційної психології.
2. Психологічна інтерпретація "магічних типів".
3. Стиль людини: способи взаємодії з оточуючим світом.
4. Ієрархічна модель особистості.

Варіант 4

1. Інтраіндивідуальні та інтеріндивідуальні відмінності.
2. Темперамент, стиль, характер.
3. Простір стильових проявів: перцепція, когніція, особистість.
4. Формально-динамічна модель особистості.

Варіант 5

1. Індивідуальні, типологічні, групові відмінності.
2. Показник IQ як здатність до навчання.
3. Компоненти індивідуального стилю діяльності.
4. Функціонує особистість.

Модульна робота 2.

Варіант 1

1. Чоловічі і жіночі стереотипи.
2. Професійна компетентність та життєвий успіх.
3. Механізми захисту та витримки.
4. Стили батьківського виховання.

Варіант 2

1. Кроскультурні дослідження психічного розвитку, психічних процесів і особистості.
2. Особистісні передумови професійної компетентності.
3. Диференційна психокорекція.

4. Ефект розміру сім'ї.

Варіант 3

1. Етнічна свідомість та етнічні переваги.
2. Психологічні стилі лідера і керівника.
3. Виховання в контексті культури.
4. Індивідуальні детермінанти процесу навчання та шкільна успішність.

Варіант 4

1. Національний характер.
2. Адекватність оцінки подій. Індивідуальні стилі реагування.
3. Соціокультурна координата індивідуальності.
4. Диференційна психологія навчання.

Модульна робота 3 - підсумкова.

Варіант 1

1. Індивідуальні, типологічні, групові відмінності.
2. Темперамент як фізіологічний чинник поведінки.
3. Індивідуальні детермінанти процесу навчання та шкільна успішність.
4. Виховання в контексті культури.

Варіант 2

1. Компоненти індивідуального стилю діяльності.
2. Інтелект в структурі індивідуальних відмінностей.
3. Психологічні стилі лідера і керівника
4. національний характер.

Варіант 3

1. Інтраіндивідуальні та інтеріндивідуальні відмінності.
2. Стиль людини: способи взаємодії з оточуючим світом.
3. Етнічна свідомість та етнічні переваги.
4. Стилi батьківського виховання.

Варіант 4

1. Зовнішній та внутрішній статус диференційної психології.
2. Темперамент, стиль, характер.
3. Кроскультурні дослідження психічного розвитку, психічних процесів і особистості.
4. Диференційна психологія навчання.

Варіант 5

1. Основні сфери застосування диференційної психології.
2. Простір стильових проявів: Перецепція, когніція, особистість.
3. Професійна компетентність та життєвий успіх.
4. Диференційна психокорекція.

2.8.2. Питання до екзамену:

1. Предмет і завдання психології диференційної психології. 2. Антропогенез і етологія статевих відмінностей. 3. Три групи методів диференційної психології (за L, T, Q каналами отримання інформації). 4. Напрями диференціально-психологічних досліджень за В. Штерном. 5. Стать в структурі індивідуальності. Концепції розвитку статевої ідентичності. 6. Функціональна асиметрія півкуль і її прояви. 7. Сучасне розуміння впливу спадковості і середовища на виникнення індивідуальних відмінностей. 8. Структура індивідуальності. Інтраіндивідуальні та інтеріндивідуальні відмінності. 9. Психодіагностичні вимірювання людських відмінностей. 10. Статистична оцінка вимірюваних явищ. 11. Завдання і перспективи диференційної психології. 12. Темперамент – психобіологічна основа особистості. Структура темпераменту за В.М. Русаловим. 13. Механізми формування і розвитку індивідуальності. 14. Ієрархічна структура суб'єкта взаємодії з навколишнім світом: організм, індивід, особистість, індивідуальність. 15. Стильові характеристики мислення. 16. Теорії особистісних факторів: три, шістнадцять, п'ять. 17. Місце диференційної психології у системі психологічного знання (вікова психологія, педагогічна психологія, соціальна

психологія). 18. Становлення диференціальної психології як науки. Перші наукові дослідження індивідуальних відмінностей (Ф. Бессель, В. Вундт, Ф. Гальтон). 19. Я-концепція та самооцінка. 20 Специфіка диференціальної психології, її зв'язок з іншими науками, роль у практичній психології. 21. Здібності і інтелект. Показник IQ. IQ і здатність до навчання. 22. Індивідуальні параметри сприйняття. 23. Індивідуальні, типологічні, групові відмінності. 24. Еволюційна теорія статі В.А. Геодакяна. 25. Індивідуальні особливості уваги. 26. Спадковість і середовище. Інтелект і в структурі індивідуальних властивостей. 27. Компоненти індивідуального стилю діяльності. 28. Індивідуальні особливості пам'яті. 29. Класифікація психопатій та акцентуацій характеру підлітків О. Є. Лічко. 30. Стиль життя і самоактуалізація. 31. Чоловічі і жіночі соціальні стереотипи. 32. Статева диференціація. Стаття і психіка. 33. Тілесні прояви темпераменту. Психологічна інтерпретація «магічних типів». 34. Варіації моральної свідомості (Ж. П'яже, Л. Колберг) 35. Визначення поняття акцентуація. 36. Типи акцентуацій темпераменту та характеру за К. Леонгардом. 37. Кроскультурні дослідження психічного розвитку, психічних процесів і особистості. 38. Теорії розвитку статевої ідентичності. 39. Здібності в структурі індивідуальності. Два підходи у вивченні здібностей: особистісно-діяльнісний та функціонально-генетичний. 40. Типи будови тіла та темпераменту за Е. Кречмером. 41. Модель Великої П'ятірки (FFM, five factor model). 42. Гуморальні, конституціональні і психологічні теорії темпераменту. 43. Етнічна самосвідомість та етнічні переваги. Національний характер. 44. Вплив статусного рівня, якості життя на інтелект. 45. Стили педагогічного спілкування. 46. Психологія конституціональних відмінностей за У. Шелдоном. 47. Основні характеристики рис особистості за Г. Олпортом. 48. Факторні дослідження темпераменту. Факторне дослідження темпераменту Г. Ю. Айзенком. 49. Я-концепція як основа стилю життя. 50. Соціоекономічний статус індивідуальності. Екологія індивідуального розвитку. 51. Поняття психологічної норми. Розподіл індивідуальних відмінностей. 52. Дослідження соціально-класових відмінностей в диференційній психології. 53. Варіації моральної свідомості у жінок і чоловіків. 54. Поняття психологічного подолання (coping) і його варіації. 55. Стійкість інтелектуальних вимірювань. 56. Стили лідерства. 57. Професійні інтереси і їх діагностика. 58. Стили батьківського виховання. 59. Поняття характеру у психоаналітичній традиції. Механізми психологічного захисту як критерій психоаналітичної діагностики. 60. Особистісні передумови професійної компетентності. 61. Індивідуальні варіації характеристик уяви і уявлень. 62. Здібності, обдарованість, талант, геніальність. 63. Типи уваги і пам'яті. 64. Поняття життєвого стилю в психології. Типи життєвого стилю за А. Адлером. 65. Формальний аналіз інтелекту: від загального фактора до ієрархічних моделей. 66. Поняття когнітивного стилю в психології індивідуальності. 67. Теорії геніальності. 68. Методи диференційної психології. 69. Психологічні типи за К.Г. Юнгом. Подальший розвиток юнгіанської типології. 70. Стили поведінки в конфлікті. 71. Прийоми і способи наукової класифікації. 72. Стили батьківського виховання, їх зв'язок з акцентуаціями дітей (за Е.Г. Ейдемільером і В.В. Юстицькісом).

2.9. Система оцінювання (критерії оцінювання та шкала оцінювання) із дисципліни «Диференційна психологія»

2.9.1. Розподіл балів у межах навчальної дисципліни

форму підсумкового контролю – екзамен

Денна форма навчання

<i>Практичні заняття</i>	<i>Модульний контроль</i>	<i>Форма семестрової атестації</i>
Максимальна кількість балів -75	Максимальна кількість балів -15	Максимальна кількість балів -10

ПЗ1	ПЗ2	ПЗ3	ПЗ4	ПЗ5	ПЗ6	ПЗ7	ПЗ 8	МК 1-3	екзамен
9	9	10	9	10	10	9	9	15	10
Всього – 100 балів									

Заочна форма навчання

<i>Практичні заняття</i>		<i>Модульний контроль</i>	<i>Форма семестрової атестації</i>
Максимальна кількість балів -75		Максимальна кількість балів -15	Максимальна кількість балів -10
ПЗ1	ПЗ2	МК 1-3	екзамен
40	35	15	10
Всього – 100 балів			

2.9.2. Критерії та рівні навчальних досягнень студентів з курсу «Диференційна психологія»

Оцінка ECTS	Сума балів за 100 бальною шкалою	Критерії	
A	90-100	Високий рівень володіння теоретичними знаннями й практичними вміннями	Студент вільно володіє навчальним матеріалом, успішно розв'язує завдання підвищеної складності, аргументовано висловлює свої думки, виявляє творчий підхід до виконання індивідуальних та колективних завдань, під час виконання самостійної роботи. Основні питання розкриває на високому теоретичному й практичному рівнях, без ускладнень орієнтується в матеріалі, повністю відповідає на додаткові запитання. Якість відповідей свідчить про вільне володіння навчальним матеріалом, а також про ознайомлення з додатковим матеріалом із навчальної дисципліни. Набуті компетенції творчо застосовує в професійній предметній діяльності.
B	82-89	Достатній рівень оволодіння знаннями навчального матеріалу, вміннями їх практичного впровадження	Студент володіє навчальним матеріалом у межах програми навчальної дисципліни на творчому рівні. Під час відповідей виявляє вільне володіння лекційним і практичним матеріалом, проте у відповідях допускає неточності.

C	74-81	Середньо-достатній рівень володіння теоретичним матеріалом та готовності до оперування набутими вміннями й навичками	Студент володіє певним обсягом навчального матеріалу, здатний його аналізувати, проте не має достатніх знань та вмінь для формулювання висновків, допускає суттєві неточності. Розкриває основні питання, а на додаткові відповідає неповно. Ознайомлення з додатковими джерелами не є систематизованим.
D	64-73	Середній рівень володіння теоретичними знаннями, практичними вміннями й навичками	Студент володіє навчальним матеріалом на репродуктивному рівні або володіє частиною навчального матеріалу, уміє використовувати знання в стандартних ситуаціях. Послуговується тільки загальним поняттєвим апаратом, у цілому орієнтується в досліджуваному предметі, але розкриваючи основні питання допускає суттєві помилки.
E	60-63	Рівень володіння теоретичним матеріалом, практичними вміннями й навичками визначається нижчим за середній.	Домінує репродуктивний виклад інформації; труднощі в проведенні міжпредметних зв'язків навіть з допомогою викладача; знання основної термінології.
FX	35-59	Низький рівень володіння навчальним матеріалом, студент не спроможний опанувати практичні вміння без додаткових занять з дисципліни	Студент володіє навчальним матеріалом поверхово й фрагментарно. Робить принципові помилки у відповідях, не може дати обґрунтовані відповіді на всі основні питання викладача, не орієнтується в основних теоретичних і практичних положеннях курсу або не засвоїв окремі розділи курсу.
F	1-34	Низький рівень знань із дисципліни, відсутність практичних умінь і навичок, що є підставою для повторного вивчення дисципліни	Низький рівень знань із дисципліни, відсутність практичних умінь і навичок, що є підставою для повторного вивчення дисципліни.

2.10. Список рекомендованих джерел

Основна:

Основна література

1. Варій М. Психологія особистості. Посібник, Київ : Сварог, 2023, 592 с.
2. Диференційна психологія: підручник / За заг. ред. С.Д. Максименка. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2013. 496 с.
3. Застосування діагностичних мінімумів в діяльності працівників психологічної служби : [метод. рек.] / авт.-упор.: В. М. Горленко, В. Д. Острова, Н. В. Сосновенко, І. І. Ткачук ; за заг. ред. В. Г. Панка. Київ : УНМЦ прак. психол. і соціальної роб. 2018.106 с.
4. Мазяр О.В. Диференціальна психологія : модульний курс : навчальний посібник. Київ: Видавничий дім «Кондор», 2017. 284 с.

5. Столяренко О.Б. Психологія особистості. Навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2021. 280 с.
6. Теорії особистості : навчально-методичний посібник / Укладачі Р. Т. Сімко, А.В. Сімко. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В., 2021. 162 с.
7. Туриніна О. Л, варлакова Є.О. Диференціальна психологія. Київ: ДП Видавничий дім «Персонал», 2012. 136 с.
8. Larsen R., Buss D. Personality Psychology: Domains of Knowledge About Human Nature McGraw-Hill, 2023. 1536 p.
9. Patricia Sommer Differential Psychology: Understand the different personalities and read people with personality research XinXii2022 г. - Всего страниц: 103

Додаткова

1. Бушуєва Т., Авер'янова А. Когнітивний стиль та властивості уваги особистості. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки, 2020. С. 36–47.7.
закладів освіти / В. Осипенко, Л. Любіна, М. Тимофієва. Чернівці: БДМУ, 2019. 225 с.
2. Кондрашихина О. А. Дифференциальная психология: Учеб. пос. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 232 с.
3. Лемак М. В., Петрище В. Ю. Психологу для роботи: діагностичні методики. – [збірник психодіагностичних методик]. Ужгород, Вид-во Олександрії Гаркуші, 2012. 615 с.
4. Основи психоаналізу: навчально-методичний посібник для студентів вищих медичних
5. Палій А. А. Диференціальна психологія. Київ: Академвидав, 2010. 432 с.
6. Палій А.А. Когнітивно-стильові детермінанти індивідуальності. Проблеми сучасної психології : збірник наук. праць К-ПНУ імені Івана Огієнка Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України. 2011 № 11. С. 584–595.
7. Юнг К. Г. Психологічні типи. Київ : Центр учбової літератури, 2024. 680 с.
8. Москалець В.П. Психологія особистості Київ: Центр учбової літератури, 20013. 262 с.
9. Прокоф'єва М. Ю. Індивідуалізація та диференціація навчання молодших школярів [Текст] : навч. посіб. для студ. вищ. навч. заклад. Сімферополь : Таврида, 2013. 224 с.
10. Радчук Г. К., Кормило О. М. Диференціальна психологія. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2009. 424 с.
11. Романовська Л. І., Подкоритова Л. О. Диференційна психологія. Львів: Новий світ-2000, 2011. 236 с.
12. Burnett W. C. Cognitive style: A meta-analysis of the instructional implications for various integrated computer enhanced learning environments. Indiana University of Pennsylvania. 2010. 158 p.

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

1. Закон України «Про освіту» URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення 06.02.2019).
2. <https://www.journals.elsevier.com/acta-psychologica> - Acta Psychologica - електронний журнал з відкритим доступом (англ. мовою)
3. http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/fonds/univmag/poshuk.php3?them_key=%D3%EA%F0%E0%BF%ED%F1%FC%EA%E8%E9+%EF%F1%E8%F5%EE%EB%EE%E3%B3>F7%ED%E8%E9+%E6>F3>F0>ED>E0>EB – Український психологічний журнал (Київського національного університету імені Тараса Шевченка)
4. <http://www.apppsychology.org.ua/index.php/ua/arkhiv-vydannia> - «Актуальні проблеми психології». Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України
5. <http://psylib.kiev.ua/> - Психологічна бібліотека «Самопізнання і саморозвиток».